

ДЕ РОСТУТЬ КОТИГОРОШКИ

Посібник для вихователів дитячих садків

Видання друге, перероблене

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 84(4)Укр-я71
Д11

Рецензенти:
кандидат філологічних наук, доцент
П.Ф. Романюк
методист
Т.В. Кузьменко

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.
Протокол № 4/8 від 31 жовтня 2002 р.*

Д11 **Де ростуть котигорошки:** Посібник для вихователів дитячих садків. — Вид. 2-е, перероб./Упоряд. Бондарчук Л.І., Григоренко М.А., Памірська Л.Ю. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. — 152 с.

ISBN 966-692-554-0

До збірки увійшли невеликі оповідання й казки, зразки дитячого фольклору, ігри, вірші, конкурси, орієнтовні сценарії, згруповані за тематичним принципом, що дає можливість використовувати тексти під час проведення виховних занять у дитсадку. За допомогою дібраного матеріалу дорослі зможуть легко й доступно спілкуватися з дітьми на морально-етичні теми в родинному колі.

Для вихователів дитячих садків, учителів початкових класів, студентів педагогічних навчальних закладів, а також для батьків, бабусь та дідусяв.

ББК 84(4)Укр-я71

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 966-692-554-0

© Бондарчук Л.І., Григоренко М.А.,
Памірська Л.Ю., 2002
© Навчальна книга – Богдан,
макет, художнє оформлення, 2005

ПРО ЗМІСТ ТА ОРГАНІЗАЦІЮ ЗАНЯТЬ У САДУ КОТИГОРОШКІВ

Кожен край дає свій національний колір своїй школі.

Софія Русова

У пошуках найбільш важливих напрямів роботи з дітьми звертаємося до міркувань відомих і маловідомих діячів нашої культури. Садівницями називала виховательок дитячого садка Софія Русова. “Треба садівниці, — твердила вона, — добре усвідомити собі викоханий протягом віків ідеал народу, нації і вести його до здійснення. Разом з цим треба з малих літ викликати в дітях палку любов до рідного краю, ця любов завжди жевриться в душі дитини, майже несвідомо вона любить свою хату, своє село, милується рідними левадами, широким степом або темним лісом. Треба цю іскорку роздмухати в щире гаряче почуття, хай дитина додивляється до краси рідного степу, слухає рідну пісню, рідну мову, знає своїх героїв-лицарів і щодалі більш свідомо ставиться до того національного і природного осередку, в якому вона виросла і якому колись мусить служити”.

Як же ввести дитину в український світ? Кожне із занять розпочинатиметься з невеличкою тематичного слова-роздуму. Щире прагнення авторів — донести серйозне доступно, переконливо. Вихователька має глибоко перейнятися тим, про що йдеться. На наш погляд, цілком можливо передати дітям ідею творення держави, іншими словами, — держави духовної (заняття “Христос Воскрес — воскресне Україна!”).

Українська церква — важлива підтема цієї теми. Загальновідомо, що існує чимало релігійних сект, та церква, як тіло Христове, — одна, вона — фактор духовної єдності народу, храм його душі і надії. Так вважав митрополит Іван Огієнко. Діти мають знати, хто вважався найважливішою людиною в Україні, — це освічена, далекоглядна, мудра, віддана своїй землі і народу людина. Звали її гетьманом, про це розповідь заняття “Гетьман — найперша людина в Україні”.

“Кожному мила своя сторона” — це тема рідного краю, що послідовно розвивається в інших темах: “Хата моя, біла хата”, “Щедрий вечір, добрий вечір”, “З роси та води вам!” тощо. Щоб стати гідним представником свого роду й народу, слід прилучитися до його традицій, звичаїв, поглядів на світ, довкілля, здоров’я, ставлення до праці.

“Нема в світі, як родина!” — це узагальнююча назва теми, що розкриває образи батька й матері, дідуся й бабусі, дядька, тітки, братів, сестер. Кожен має почуватися розкішною гілочкою на великому генеалогічному дереві свого роду. “Добрий день вам, люди!” — це також необхідна тема у системі занять. Надзвичайно важливо ще з дитинства відчутися себе особистістю, а не частинкою сірої маси. Проникливим, задушевним має бути слово виховательки — звертання до майбутніх господарів нашої землі, які змалку повинні повсякчас бути готовими творити добрі справи. Хлопчики повинні добре засвоїти істину: головне призначення на землі — працювати, щоб забезпечити добробут й утвердити себе у праці та творчості. Отже, “і коваль, і швець, і кравець, і на дуду грець”. А дівчатка? Їм належить освоїти мистецтво бути гарними,

вміти готувати пампушки і вареники, прикрашати оселю і зустрічати гостей. А ще — вміти плести, вишивати, малювати, співати, виготовляти писанки. Кожна дівчинка-україночка повинна знати багато колисанок, веснянок, гаївок, щедрівок. “Славна з Олії господинька” — це заняття адресується дівчаткам.

“Якого кольору слова?” — заняття на цю тему мають розкрити перед дитиною світ слова, окреслити його образ, викликати до нього інтерес. “Як до книжки я візьмуся...” — ще одна тема, що прилучає дитину до світу літер, книги. “Бігла кізка по містку” — це перший рядок лічилки і водночас назва цікавої теми. А чи може вона бути веселою? Гумор — ознака естетично розвиненого розуму. І, як свідчать спостереження, смішне діти відчують в ранньому віці. “На веселе слово!” — така назва заняття, що є своєрідним інтелектуальним відпочинком. Тут ми маємо докласти власних зусиль. Заняття “В голові у мене повно пісеньок” присвячене пісні та творчості самих дітей.

Окремого коментаря потребує дидактичний матеріал. Усім своїм маленьким еством дитина відгукується на музику слова, бо вона зростає у великому світі, сповненому ритмів. Ритмізована мова чудодійно впливає на уяву, захоплює почуттям радості чи суму. Такий текст легко засвоюється на рівні словесно-розмовних інтонацій, пауз, навіть акцентів, динамічних поворотів думки. Трапляється, у старшому віці дитина просто не відгукується на слово, її естетичну та словесну глухоту вже нічим не відшкодувати. Мова віршів активно втілює думку в образ. Тому вихователька з радістю для себе знайде на сторінках книжки образні тексти Тараса Шевченка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Якова Щоголіва, Олександра Олеся, Павла Тичини, Андрія Малишка, Бориса Олійника, Миколи Вінграновського, Ганни Чубач та багатьох інших українських та зарубіжних авторів.

Сподіваємося, легко сприйматимуться дітьми поетичні тексти живого і манливого диво-саду Марії Пономаренко.

Римовані рядки дозволяють відхилитися від звичного, буденного. Вигадка яскравіше відтіняє реальність, захоплює сюжетом, образами, дозволяє сприйняти світ з найменшими втратами. Відомо, що саме текстами віршів, казок, фантазією і вигадками В. Сухомлинський лікував вражені війною, спустошені нелюдською поведінкою фашистів дитячі душі.

Порівняння Марії Пономаренко естетичні у самій суті (*“Квасолинка, мов намистинка”*, *“З-під різьбленого листочка визирає чорне очко”* — про смородину). Чимало сюжетів виростають з народної моралі, народних уявлень про добродійність, красу, радість творення. Вабить лексика віршів, самобутня, фольклорно-наближена: *матінка-пшениченька, личенько, пригорці, фасонисті (черевички), сукня, криниця, гайок, моріжок, волошки, ліщина, жайвір, обніжок*. Вірш легкий, грайливий:

В сонця жайвір підхопив
Нитку золочену
Та й на крильце накрутив,
Мов на веретено.

Вважаємо, що досягненням у садку котигорошків є звернення до гарних, доступних дитячому сприйманню текстів національних авторів. Українці завжди прагнули засвоїти усе краще з іншомовних культур. Зокрема, не обійти улюблених в україн-

ських ролинах віршів К. Чуковського, С. Маршака та інших російських авторів. Наш вибір не оминув і тих текстів, що їх з багатьох мов переклала Агнія Барто. Створили ці тексти діти Греції, Фінляндії, Угорщини, Польщі, Румунії, Німеччини, Болгарії, Туреччини. Ось рядки 4-річного Мартіна Фельдека, звернені до своєї мами:

Дарю тебе сердце
На листике белом,
Дарю тебе сердце,
Что хочешь с ним делай.
Гуляй, где угодно,
Ходи с ним повсюду,
Рисуй, что захочешь,

Сердиться не буду.
Но лучше на нем
Рисовать не учись ты,
Пускай мое сердце
Останется чистым!
Особливе місце у низці

віршів займають сміховинки, спотиканки (скоромовки, швидкомовки), загадки, прислів'я, приказки. Спотиканка “не пускає до себе”, не дається одразу вимовити, зате чарує грою слів, звуків, манить уяву:

Лізе кусіка із-за сусіка,
Зуби зазубила, очі заочила,
Руки заручила, ноги заножила.

Вимовляється притишено, утаємничено — і виринає образ чудернацької кусіки, й уже не перебороти і сміх, і страх. А що, коли справді є така кусіка?

Такі маленькі сміховинки-нісенітнички добре впливають на артикуляцію, удосконалюють чи формують її (звісно, не всі маленькі добродії та добродійки виразно, чітко вимовляють). Отож, нехай звучать рядки у хорі:

1. Мусій, муку сій, печи паляниці, клади на полиці.

2. Ой був собі коточок, украв собі клубочок та й сховався у куточок.

3. Їхала Хима до Максима візком-таратайкою. Таратайка торохкоче, сива конячка везти не хоче.

4. Напекли млинців, накликали кравців, а кравець — за млинець та й побіг у танець.

І поки звучать дивовижні рядочки, народжуються образи, росте уява, захоплює музика... А ми маємо гідно оцінити “матеріал”: чиста, самобутня лексика: *млинець, крук, морока, теля, пильнувати, хлопець, женчик, черевички, латочки, куточок, шпак*; народні “словотвори”: *таратайка, кусіка, вереднички, по-капелюхівськи*; самобутні морфологічні форми: *був собі коточок, украв собі клубочок* (цей відмінок займенника СОБІ проф. Іван Огієнко називав давальним етичним, це виразна прикмета української мови). Так само знаходимо яскраво самобутню, давню форму кличного відмінка, що ніби наближає нас до уявного співрозмовника, створює теплий настрій, вносить затишок у стосунки: *гайку, гайку, дай гриба й бабку; не клюй, курко, крупку, не кури, котку, люльку* тощо. Разом зі швидкомовками маленькі добродії засвоюють і самобутні, традиційні для нашої мови синтаксичні конструкції — прості речення, часто з пропуском головного члена, та складні безсполучникові і складносурядні, що роблять мову прозорою, зрозумілою, лаконічною: *пильно поле пильнували, перепелів лювали* тощо.

Загадка приваблює тонким спостереженням над речами та явищами у природі, житті, умінням вловити через схожість, подібність якусь приховану думку. У загадці усе живе, поетичний образ — сама загадка. Загадки загадували на вечорницях, на вуличних зібраннях. Той, хто відгадував, завжди вважався переможцем у змаганні кмітливих, розумних. Справді, чи кожному під силу розгадати хід мислення далекого прашура, вловити сміливий образ:

За лісом, за пралісом золота діжа сходить.

Який журавель у вирій не лігає?

Якою голкою нічого не пошиєш?

А чи можна у садку котигорошків обійти прислів'я, приказки? Кожне з них — це животворний вияв рідного слова, що, на думку К. Ушинського, виникло безпосередньо з глибокого джерела — вічно юної душі народу. Вони несуть у собі трепетне пробудження насіння рідного слова. І чи є кращий спосіб привести дитину до цього чистого джерела народного слова? З нього пило, ним живилося усе краще, створене у нашій культурі, починаючи від “Слова о полку Ігоревім”. У ньому — початок будь-якого мистецтва. Народна творчість, як зауважив Максим Рильський, — “це той ґрунт, на якому виростають і література, і театр, і музика, і образотворче мистецтво, без якого вони засохли б”.

Прислів'я та приказки творились давно, коли люди не знали письма, не мали паперу. З глибокої давнини прийшли сотні прислів'їв, а разом з ними — іскорки живої душі та розуму наших далеких прашурів:

У лиху годину пізнаєш вірну людину.

Не кажи “гоп”, поки не перескочиш.

Не бий дубцем, а карай слівцем.

Прислів'я усміхається: *сміхота чи глупота?* І насміхається: *вискочив, як Пилип з конопель*. Прислів'я застерігає: *поспішиш — людей насмішиш; не хвали кашу, коли просо не сіяне; не бери, де не поклав*. Прислів'я підсумовує: *що посієш — те й пожнеш*. Прислів'я нагадує: *не спитавши броду, не лізь у воду*. І спонукає: *чого ти став та й дивнися, зірви мене — поживишся*. Прислів'я дає характеристику коротку, але вичерпну: *і сам не гам, і другому не дам; яке їхало, таке й здибало; з поганого куца і дубець кривий; косо, криво — аби живо; піймав куцого за хвіст*. А найбільше прислів'я навчає: *не святі горшки ліплять; шануй учителя, як родителя; чого Івась не навчився, того й Іван не буде знати; не збирай синові худоби, збери йому розум*. Чи ж можна обминати прислів'я, приказки — цих мудрих народних учителів?

Нарешті — гра та іграшка. У грі виявляється багатство внутрішнього світу дитини, прагнення наслідувати, виготовляти своїми руками об'єкти для гри — іграшки. “Нумо гратися!” — це заняття наблизить до дитини її улюблену іграшку. Ігри, надто ж народні, мають стати вельми популярними у садку котигорошків, це перші кроки дитинства у світ мистецтва, світ краси.

І насамкінець — казка. Згадаймо, як вабила казка у дитинстві своїм дивовижним сюжетом, боротьбою добра і зла! І скільки радості було, коли перемагав звичайний, але мудрий, кмітливий та добрий герой, як Котигорошко. Якому хлопчикові не хотілося бути схожим на нього, приносити людям добро, волю, правду! Тому на заняттях інсценізуємо казку “Котигорошко”, добру і весело-повчальну казочку про Крутя і Вертя та інші. Казка розрахована на переказування, вона роздмухує іскорки уяви, творчості.

Саме казка щедро живила твори багатьох українських авторів — Івана Франка, Олени Пчілки, Бориса Грінченка, Олександра Олеса, Оксани Іваненко, Василя Симоненка...

Заняття у садку котигорошків короткі, але насичені, жваві, барвисті. Головне, вичити з дітьми вірші, спотиканки, відгадати загадки, засвоїти прислів'я, приказки так, щоб можна було застосувати у маленьких життєвих ситуаціях. Пам'ятаймо, чим більше слів засвоєно дітьми, тим багатшою буде думка. Кількість слів у словнику неодмінно дасть якісне зрушення у розвитку сприймання, пам'яті, уяви, мислення і мовлення. Власне, словниковий запас маємо розглядати як основу для розвитку дитячої мови (мовлення).

Справедливим є питання: чи потрібно влаштовувати контроль засвоєного і як його організувати?

Отож, у садку котигорошків не люблять іспитів, тут неприродною є сама інтонація зверхності, як і загравання, сюсюкання чи поблажливість. Котигорошки сприймають усіх, хто не виправляє, розуміє з півслова, читає малюнок, навіть якщо він здається незграбним. Кожен з котигорошків має добре розвинене “Я”, дуже прагне, щоб його зрозуміла і сприйняла вихователька. Отож, виховательці-садівниці доведеться внутрішньо готуватися до зустрічі з малими добродіями, які вміють вигадувати, протестувати, малювати, фантазувати, співчувати, переживати, знаходити вихід із ситуації, шукати відгадки, жаліти, відстоювати, мріяти, бути “старими”, прагнути виправдатися, робити відкриття і бути вельми скромними, а інколи — трохи хитренькими, вміти догоджати і думати в унісон з дорослими, які терпіти не можуть терпіти плакс, люблять давати поради у складних випадках, уміють бути обачними, відчувають небезпеку і навіть намагаються з'ясувати, що для виховательки є робота.

Отже, замість контролю влаштуємо після необхідної кількості занять змагання, що має виявити справжніх котигорошків і справжніх україночок-господиць. У книжці запропонована орієнтовна програма такого заняття. Воно розраховане на підготовчу групу, але окремі завдання можна вибрати для найменшеньких. Їм пропонуємо окремий розділ “Кую, кую чобіток...”.

У здійсненні програми виховательці, на наш погляд, стане у пригоді розділ, що теж має право на існування у цій нетрадиційній книжці, — ми його назвали “У світі маленької мудрості”. Читаймо маленькі новели, вихоплені з життя, не для потіхи, а з паузами, для осмислення; перевірмо себе: чи готові внутрішньо вступити у цей світ мудрості? Чи готові збагнути дитячу логіку без насмішки, зверхності, сюсюкання? Погляньте, скільки благородної готовності захистити своїх подружок у маленької Каті, коли мама дорікає: “Мені набридла вже твоя компанія!” Катя “стає в позу”, відбивається від чужого неприємного слова “компанія”: — “Це не компанія! Це тільки Лариска, Валя, Ірка, Рита, Маринка!..” (“Це не компанія”).

Коли дитина починає міркувати? Дворічна Оленка любила вести з мамою діалог на відстані, коли мама поралася на кухні:

- А хто там іде?
- А то качечка іде.
- А кого вона веде?
- Своїх діточок веде!

Та несподівано, саме сьогодні, діалог перекрутився:

— Оленко! А хто там іде?

— Не знаю!

І почалось! На всі запитання тільки й чулося хитреньке, лаконічне:

— Не знаю! (“Не знаю”).

Хто може виміряти розпач дівчинки та її сльози, коли вона дивиться на вчену маму, котра працює за столом.

— А чого ти все пишеш, пишеш, пишеш? То як ти така, я й на двір не піду! Ось так! (“Горе”).

Гадаєте, ваша дитина просто собі порпається із совком у піску? Вона буде!

Мама “підстерегла” утаємничений процес творчості 3-річного Юрка. Його казки народжуються, коли він ходить по дивану, розмахує рученятами, а слова — як намистинки, на ниточку кладуться — і жодне слово не повторюється, крім “високого”, бо цей повтор умотивований:

— На високому-високому дереві жила Гусінь. А там були Ворони (це такі граки). А Гусінь їх взяла та й поїла.

— Це ти сам склав?

— Сам!

Чомусь цього хлопчика дуже хвилює вигляд чайника, коли з нього йде пара, а та-кож заячий гриб.

“Ніколи не виправляйте мову дитини!” — переконує Д. Чейпі. Вихователька має повірити у те, що слово, вимовлене смішно-смішно, насправді у свідомості дитини фіксується точно, правильно. Та артикуляція ще не сформована, звуки “заскакують” один за одного, чіпляються, а замість них з’являються зовсім не ті. Пригадуєте — кар-карона? Чуєте — більшість звуків збережені, як і форма самого слова. Це мала бути ворона (!), а прокліпають, а жовтотіц, а прабабник, а коровенятко? Чи не правда — цілком збережено закон словотвору? Отже, відчуваючи слово і вимовляючи його внутрішньо правильно, Панасик та Катя ніяк не зрозуміють, чому виховательки так дружно сміються, коли чують їхню мову.

Слова народжуються щодня, щогодини, як вимовлене перше “мама” чи “баба”, або несподіване якесь слово, скажімо, “бочка”. Вроджене чуття слова допомагає дітям вимовити “коровенятко”, а після переліку: січень, лютий, березень, квітень — “вишень!” Або: “Будеш іти прямо, а далі — такий “заверт”...”

Дбайлива вихователька має підтримувати та утверджувати чуття слова у своїх вихованців. І коли чуємо “смішне” слово, делікатно виправляймо його, уводьмо у жартівливе користування. Ці слова можна записати в маленький словничок “Смішні-смішні слова...”.

Окреслений зміст занять, як і методика їх організації, зрозуміло, є орієнтовними, передбачають творчість, опору на досвід кожної виховательки, яка візьме до рук цю нетрадиційну книжку. Ми не окреслили різкої межі між матеріалом для середньої та підготовчої груп, хоча для найменшеньких уклали розділ “Кую, кую чобіток...”. Головним чином, теми розраховані на підготовчу групу. Проте чимало матеріалу можна використати і в роботі із середньою групою (змагання, конкурси тощо).